

**Виборча програма кандидата на посаду академіка-секретаря
Відділення історії, філософії та права НАН України академіка НАН
України Смолія Валерія Андрійовича**

Перші місяці 2020 р. повною мірою продемонстрували багатоманітність, масштабність, динамічність і глибинність викликів, кинутих українському суспільству та державі. Йдеться про системні ризики на персональному, корпоративному, регіональному, загальнонаціональному та глобальному рівнях.

Нинішня ситуація де-факто стала результатом *інерційної моделі трансформації* пострадянського суспільства. Очевидним наслідком такої моделі є сповільнені темпи розвитку країни – соціального, економічного, наукового, котрі є нижчими, аніж мінімально потрібні задля утримання статус-кво на світовій політичній, економічній, соціальній і культурній авансцені.

Специфічність України як соціуму і як держави полягає в тому, що такі проблеми нагромаджувалися та набули хронічного характеру, себто стали системними й інституціональними. Певна річ, у межах інерційної моделі ілюзорними виглядають декларовані можливості «стійкого та поступового зростання». Коли взяти до уваги циклічну світову економічну кризу, котра вже на нашому порозі, рецесію світової економіки у зв'язку з пандемією коронавірусу, далі посилення геополітичної турбулентності, то можемо із високим ступенем імовірності припустити, що руйнівні процеси й явища ближчим часом лише прискоряться. Отже, без перебільшення можна стверджувати: наступні кілька років стануть вирішальними і покажуть чи зможе Україна зберегти свої промислові, аграрні, науково-технічні, інтелектуальні, людські ресурси, віднайти власне місце у цивілізованому світі.

У метафоричному сенсі питання можна сформулювати у відомому гамлетівському вислові: бути чи не бути?! З цієї перспективи вповні

природно постає питання: яке місце посяде національна академічна гуманітаристика у цей критичний або переломний час?

Передусім варто визнати, що академічній спільноті гуманітаріїв більш-менш удалося уникнути загального занепаду. Однак слід відверто зауважити, що останні п'ять років стали періодом нагромадження суттєвих дисбалансів і перекосів.

З одного боку, установи Відділення історії, філософії та права НАН України розгорнули новітні наукові напрями та проекти, співзвучні із загальноєвропейськими тенденціями, підготували ряд фундаментальних праць методологічного та теоретичного характеру. З іншого боку, активізація досліджень та розширення їхнього діапазону відбувалися на тлі «гарячої війни», економічної кризи, хронічного недофінансування наукової сфери, котрі набули загрозливих масштабів.

Та незважаючи на деструктивні соціокультурні впливи, швидкоплинні суспільні трансформації, державно-політичні й управлінські перетворення Відділення розробляло ряд провідних напрямів і проектів, визначених стратегічними орієнтирами, закладеними в Концепції розвитку Національної академії наук України на 2014–2023 рр., як-от:

- збереження високого академічного рівня фундаментальних і прикладних досліджень;
- посилення міждисциплінарного характеру суспільно-гуманітарних досліджень;
- збільшення частки науково-дослідних робіт, які фінансуються на конкурентних засадах;
- зміцнення кадрового потенціалу, підтримка провідних наукових шкіл, залучення до академічних установ талановитої молоді;
- подальша інтеграція до міжнародного наукового співтовариства.

Звісно, ці стратегічні орієнтири та завдання залишаються чинними, проте тактика їхньої реалізації протягом найближчих п'яти років має стати

зовсім іншою. Період масштабних соціокультурних трансформацій, в який вступила Україна від 2014 р., нині ускладнюється не тільки військовим і політичним протистоянням, а й новітньою світовою економічною кризою. Вочевидь, для академічної спільноти це означає кілька вислідів:

- брак фінансових і матеріальних ресурсів;
- необхідність дальшої оптимізації інституціональної структури;
- нагальні суспільні запити на відкритість академічної спільноти до постійної демонстрації наукових результатів і здобутків у формалізованому вигляді, передусім у такому доволі однобічному та суб'єктивному форматі для гуманітаріїв як наукометричні бази та профілі установ і окремих учених;
- швидке та гнучке реагування на різноманітні культурні, просвітницькі й освітні запити, проблеми та потреби українського суспільства.

За таких передумов, обставин і подій, очевидним видається необхідність перенесення фокусу з *кількісних на якісні показники*. Тим паче, що соціокультурне середовище однозначно та безапеляційно окреслило тренди найближчих років – *стиснення й обмеження доступних ресурсів, відкритість та максимальне підвищення ефективності академічної спільноти*.

З огляду на вищевикладене варто наголосити, що більш відносними й умовними стають такі відомі показники, як-от: структура Відділення, конфігурація науково-дослідних установ, кількість співробітників, обсяги друкованої продукції установ й ін. Натомість принципово іншої ваги набуває *якість, креативність і цінність нашого кінцевого та сукупного інтелектуального продукту*. Саме творення висококласного, фахового й конкурентоздатного інтелектуального продукту, а також його оперативна репрезентація й популяризація в інформаційній, віртуальній, медійній, культурній, освітній, управлінській та інших сферах є нагальними і провідними вимогами сучасного часу до академічної спільноти. Актуальним

залишається зміцнення зв'язків з освітньою сферою, зокрема у справі написання сучасних підручників, участь найбільш фахових науковців академії у навчальному процесі, підготовці та атестації наукових кадрів.

Варто підкреслити, що кінцевий продукт у гуманітарних дисциплінах – це отримані *нові знання та продуковані новітні смисли (концепції)*. Вони далі розходяться концентричними колами (хоча й не завжди рівномірно) у наукову та освітянську спільноти, в інформаційне середовище органів усіх трьох гілок державної влади, у медійний простір, а у кінцевому рахунку – входять до культурної свідомості всіх наших співвітчизників – громадян України.

Таким чином, потребами та вимогами часу є креативне наукове мислення, зорієнтоване не на вузькі пристінки академічних інститутів, а на широкі та масштабні суспільні, державні, соціальні, культурні процеси. Передусім, ідеться про свідому участь і позицію академічної спільноти у проектуванні, осмисленні, корегуванні та оцінці сучасних явищ і процесів.

Водночас маємо чесно визнати, що протягом найближчого періоду не варто очікувати на кардинальне розширення державної підтримки чи швидке й оптимальне збалансування державного управління. Натомість маємо максимально ефективно розпоряджатися й опікуватися наявними матеріальними та людськими ресурсами.

Такі настанови й управлінські алгоритми висувають новітні вимоги до наукового менеджменту на всіх рівнях – від академіка-секретаря Відділення до завідуючого відділу або сектора науково-дослідної установи. Необхідне підвищення відповідальності учених і спеціалізованих рад інститутів за результати дослідницької та науково-атестаційної діяльності. Має бути суттєво підсилена координуюча і аналітична роль бюро відділення. Важливе підтримання авторитету академічних установ як провідних дослідницьких центрів у галузі соціогуманітаристики. Упродовж майбутніх п'яти років необхідно сконцентрувати і спрямувати зусилля та ресурси на вирішення таких завдань:

- створення умов для проведення наукових досліджень і розробок, які відповідають кращим зразкам українського та міжнародного рівня;
- концентрація унікального, створюваного десятиліттями кадрового, наукового та інфраструктурного потенціалу науково-дослідних установ Відділення з метою постановки та розв'язання принципово нових міждисциплінарних проблем, зорієнтованих на своєчасні відповіді на виклики і запити сучасності;
- продовження та розвиток фундаментальних пошукових і прикладних досліджень світового рівня з ключових напрямів національної та світової соціогуманітаристики;
- систематичне проведення експертизи законодавчих та інших нормативних актів, забезпечення наукової, інформаційно-методичної, консультативної підтримки державних та громадських заходів;
- розширення підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації через аспірантуру та докторантуру;
- забезпечення високого фахового рівня й академічних стандартів соціогуманітарних досліджень;
- систематичне нагромадження, узагальнення, упорядкування гуманітарних знань, а також їхня найширша популяризація;
- створення умов для вільної реалізації творчих можливостей наукових колективів Відділення;
- інтенсивну інтеграцію академічного гуманітарного знання у вузівське та шкільне середовище, підготовку нового покоління навчальних посібників та підручників;
- підтримка у належному стані та постійний розвиток й оновлення дослідницької інфраструктури;
- оперативне інформування широкої громадськості про результати діяльності інститутів Відділення, а також їхня популяризація в інформаційній, медійній, культурній, освітній та інших сферах.

Мають активізуватися зусилля учених з протидії девальвації соціального капіталу науки, пошук нових аргументів у діалозі з владою щодо іманентної потреби суспільства у розвитку теоретичних і прикладних проблем вітчизняної соціогуманітаристики, важливості вивчення історичного досвіду здобутків і втрат українського народу для врахування у державотворчій практиці нинішньої політичної еліти.

Звісно, варто наголосити, що темпи перетворень доцільно максимально інтенсифікувати. Афористичний вислів про термін виконання «на вчора» має стати загальною настановою щодо реалізації нагальних організаційних й інституціональних заходів.

Водночас слід мінімізувати ризики втратити перспективні наукові школи та сформовані ефективні наукові колективи, позаяк в умовах хронічного браку ресурсів поновити їх кваліфікованими кадрами навряд чи можливо. Наступні п'ять років мають стати *періодом випереджаючого розвитку*, позаяк ідеться про збереження і навіть існування в Україні академічної гуманітаристики як такої. Просто не буде, але шлях здолає лише той, хто упевнено та наполегливо рухається до окресленої мети - *Viam supervadet vadens!*

Академік НАН України

В.А. Смолій